

Afscheid van Indië

Vier persoonlijke verhalen

Zeventig jaar na dato, nu de laatste veteranen heel oude mannen zijn en hun gelederen uitdunnen, worden nog steeds details van de Indonesische dekolonisatiestrijd openbaar gemaakt. Persoonlijke ervaringen kunnen nog net worden opgetekend – of net niet meer. Lang verborgen gebleven bronnen vertellen een verhaal dat de herinnering aan tempo doeloe op losse schroeven zet.

Nicole van der Steen
is redacteur bij Kleio.

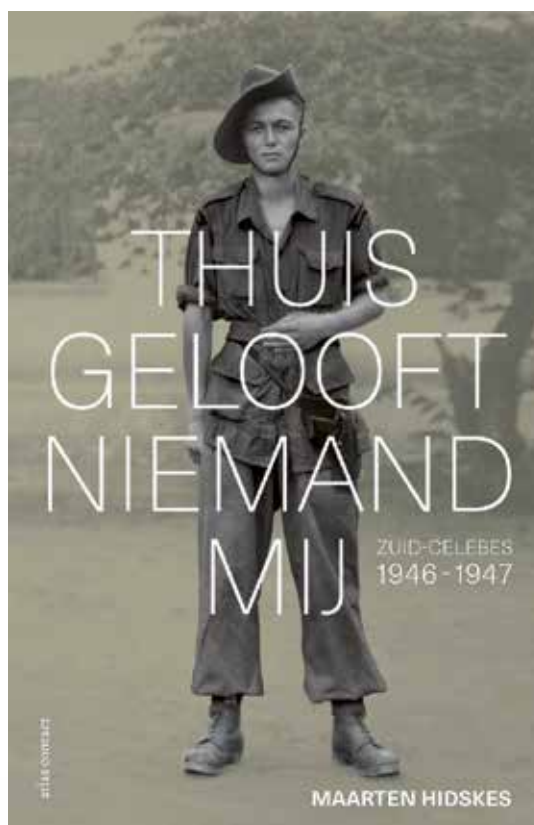
In 2016 verscheen het boek *Thuis gelooft niemand mij*, het verslag van de zoektocht van Maarten Hidskes naar de ervaringen van zijn vader op Zuid-Celebes. Daar was Piet Hidskes ingedeeld bij het Depot Speciale Troepen (DST) dat in 1946 en 1947, onder leiding van kapitein Raymond Westerling, de orde moest herstellen. Maarten Hidskes verloor zijn vader in 1992, zonder dat deze zijn zoon ooit had verteld wat hij als commando had gezien en gedaan. Er was wel iets bekend over zijn Indische jaren, maar de details werden zorgvuldig vermeden en Maarten wilde zijn vader verdere vragen besparen. Zoals hij het in zijn boek verwoordt: 'Mijn vader was als vrijwilliger met de eerste boot naar Indië vertrok-

ken, was commando geworden, had gediend bij kapitein Westerling, en toen Indië al een verloren zaak was, was hij thuisgekomen en daarna voor Defensie gaan werken. Strikt genomen bevatte deze weergave geen feitelijke onjuistheden; er ontbrak alleen bepaalde informatie. Bijvoorbeeld dat de terugreis was verlopen via het Militair Neurose Hospitaal.'

Westerling was destijds al decennia berucht om de hardhandige manier waarop hij te werk was gegaan: om hem heen hing – naast een heldenstatus – de geur van oorlogsmisdaden. In het boek beschrijft de auteur hoe hij stap voor stap op het spoor komt van wat zich in Zuid-Celebes heeft afgespeeld, waarbij hij voortdurend de rol en de

emoties van zijn vader tracht te reconstrueren. Op de begrafenis van Piet Hidskes ontmoet hij de mannen van het DST, die hun strijdmakker een laatste saluut komen brengen. Dan pas besluit hij zelf uit te gaan zoeken wat hij zijn vader had willen vragen. Hij raadpleegt inlichtingenrapporten, patrouilleverslagen, brieven en interviews. De oude strijdmakkers laten zich ondervragen, maar zijn decennia na dato nog huiverig om openheid van zaken te geven. Sommigen blijken praten over hun herinneringen niet aan te kunnen, anderen zijn bang met name genoemd te worden, weer een ander wordt op cruciale momenten door zijn vrouw teruggefloten. Loyaliteit aan hun kameraden en kapitein Westerling, die hun bovendien opdroeg niet te praten, speelt hen decennia later nog parten. Maarten hoort tussen de regels door dat wat niet gezegd wordt, blijkbaar te erg is om gezegd te worden: er waren jongens bij die op de thuisreis 'zo gek waren geworden in hun kop dat ze liggend de boot verlieten'. Aan het einde van het boek is de rol van Piet Hidskes bij de 'affaire-Zuid-Celebes' nog steeds niet opgehelderd, maar dan is er wel een beeld van de gebeurtenissen geschetst dat niet meer te loochenen valt. De ordehandhaving van Westerling en andere officieren leverde verbijsterende aantallen, vaak willekeurige, slachtoffers op, die decennia lang onder het tapijt zijn geveegd.

Westerling in Celebes

Toen na de Japanse capitulatie de Republiek Indonesië voet aan de grond kreeg in met name Java en Sumatra, besloot Nederland de archipel op te delen in een westelijke en een oostelijke deelstaat. Celebes vormde het zwaartepunt in de nog op te richten deelstaat Nederlands-Oost-Indië, waar nog een kans op behoud van het Nederlandse gezag bestond. Halverwege 1946 heerste daar echter totale anarchie. Nationalistische terreurbendes maakten iedereen af die verdacht werd van heulen met de Nederlanders. Het KNIL stond machteloos. Besloten werd de commando's van het Depot Speciale Troepen erheen te sturen. Piet Hidskes begon in december 1946, na maandenlange training, aan zijn eerste actie in een kampong bij Makassar. Hier maakte hij kennis met de werkwijze van de pas tot kapitein benoemde Raymond Westerling: kampongbewoners verzamelen, kamponghoofd ondervragen, mogelijke bendeleden naar voren roepen en deze standrechtelijk executeren. Er werd geen tijd verspild aan waarheidsvinding. Zoals deze actie volgden er nog vele, steeds op dezelfde manier, met steeds tientallen slachtoffers, die waren aangewezen door 'informanten' in de kampongs en van wie nooit onwankelbaar schuld aan terreurdaaden werd vastgesteld. Steeds meldde Westerling dat hij de onschuldige kampongbewoners verlost van geïnfiltreerde extremisten; soms leken de doodsbange overlevenden hem dankbaar. Zijn lijsten met namen van terreurverdachten zijn nooit teruggevonden. ►

Generaal Kruis inspecteert de troepen op Sumatra, 1947. Nationaal Archief.

Vreselijke noodzaak

Bij het lezen van de actieverslagen wil Hidskes aanvankelijk niet geloven dat zijn vader hierbij aanwezig was en waarschijnlijk een actieve rol speelde, maar hij moet wel, van een persoonsverwisseling kan geen sprake zijn. Wist zijn vader wat hem te wachten stond? Zijn strijdmakkers geven een inkijkje in de hoofden van de Nederlandse vrijwilligers, die elk moment mochten opstappen. Piet Hidskes stapte niet op. Maarten beseft dat hij de zielenroerselen van zijn vader nooit meer kan achterhalen, maar begrijpt van de oude commando's dat die geen grote morele problemen ondervonden. Ze vonden het een vreselijke methode, maar het eiland moest binnen een paar maanden worden bevrijd van de terreur en alle andere methoden hadden gefaald. De jongens waren ervan overtuigd dat Westerling zijn opdracht van hogerhand had gekregen. Westerling ontving ondertussen alle lof van de legertop omdat hij de rust herstelde. Er ontstond zelfs een soort heldenverering om hem heen. Tot alarmerende berichten over het optreden van het DST doordrongen tot gouverneur-generaal Van Mook, die ze wilde laten onderzoeken. Aanvankelijk sloten de gelederen zich en legden generaal Spoor en kolonel De Vries alle kritiek naast zich neer. Na een maand op Celebes werd het DST opgesplitst in twee groepen: Troep 1 onder Westerling, Troep 2 onder bevel van onderluitenant Vermeulen. Vermeulen had dezelfde vrijbrief als Westerling om terroristen ('rampokkers') te executeren, maar was veel minder beheerst. Onder zijn leiding werden bloedbaden aangericht. Maarten Hidskes probeert halverwege zijn boek te achterhalen in welke groep zijn vader terecht was gekomen. Zijn moeder beweert stellig dat hij altijd bij Westerling is gebleven en veteraan

Het ontruimen van een huis tijdens de politionele acties. Deze foto hoort bij een instructieserie van het KNIL uit 1946. Nationaal Archief.

Peter bevestigt dat, wat hem voorlopig geruststelt. De oude vrienden van zijn vader weten echter verdacht veel van de acties van Vermeulen, hoe weinig details ze ook loslaten. Toen drie vermiste DST-soldaten in mootjes gehakt ('getjingtjangd') werden aangetroffen bij een kampong, draaide Vermeulen door. Op het terrein Galoeng Lombok, waar bewoners van verschillende kampongs bijeen waren gebracht, schoot hij lukraak mannen door het hoofd. De mensen begonnen te vluchten. Door de commando's werd nu in het wilde weg met stenguns op de rennende menigte gevuld. Er vielen 364 doden, die op bevel van de Nederlanders in een massagraf werden gegooit. Dit incident zou later (foutief) bekend worden als de Vuurpaniek van Galoeng Galoeng en door de betrokken officieren tegenover een onderzoekscommissie worden gebagatelliseerd. De militaire rapportage vermeldt dat de actie 'een aantal doden bij de vijand' opleverde. Vermeulen werd voorgedragen voor een koninklijke onderscheiding vanwege zijn 'successen' in Zuid-Celebes. En veteraan Wim vertelt aan Maarten dat hij samen met Piet Hidskes in de troep van Vermeulen zat.

Doodgewone jongens

De aantallen slachtoffers van de gehele periode van twaalf weken op Celebes blijken niet vast te staan. In zeventig jaar verschoven die van enige honderden naar meer dan 40.000. In de rapportages ontbreken vaak precieze locaties en data. Zonder uitzondering werden de verantwoordelijke officieren door de Commissie Gedragingen en Onderscheidingen geprezen om hun moed, beleid en tact. Zelfs kapitein Rijborz, die Vermeulen verving en er door zijn troepen van werd verdacht plezier te hebben in het moorden. Toch waren hun militaire carrières definitief voorbij. Voor de commando's was in Nederland niets geregeld: velen hadden moeite aan een baan te komen, opvang bestond niet.

Het boek van Maarten Hidskes bevat nauwelijks informatie over de acties op Celebes die niet al in de laatste decennia (mede door zijn eigen onderzoek) bekend is geworden. Wat dit verhaal zo schokkend maakt is de intimiteit en de onvoorstelbaarheid ervan. Getuige de foto op het omslag was Piet destijds een knappe jongen met een open blik en een oer-Nederlandse uitstraling. Volgens zijn strijdmakkers een goudeerlijke vent waar je van op aan kon, een goeie jongen. De foto is begin 1946 gemaakt, ver voor de overplaatsing naar Celebes. Laten we ervan uitgaan dat al die commando's van het DST als zulke leuke, avontuurlijke, doodgewone en wat naïeve jongens begonnen aan hun opdracht. Decennia na Celebes waren ze zorgzame echtgenoten en liefhebbende vaders. Hoe valt dat te rijmen met het structurele geweld, de massale en willekeurige executies waaraan zij in krap twaalf weken hebben deelgenomen? Dat

Foto van kapitein Raymond Westerling in november 1948. Ministerie van Defensie.

is het meest beklemmend: deze aardige mannen konden zich ook niet voorstellen wat ze daar hebben gezien en gedaan en zijn op slot gegaan. Maarten Hidskes heeft zich verdiept in het gedrag van groepen in geweldsomgevingen, om dat van zijn vader te kunnen plaatsen. Klokkenluiders zijn in die omstandigheden ernstig in de minderheid. Op Celebes was de klokkenluider een bestuursambtenaar, die niet gehoord werd. De grootste groep betrokkenen bestond uit 'gevoellozen', die zich lieten verdoven door het geweld. Maarten kan weinig anders dan zijn vader hier indelen. De enkeling die later niet praatte én zijn herinneringen niet kon verdringen, is in grote psychische problemen geraakt. Een ander die er wél in het openbaar over praatte (in *Andere Tijden* in 2007), is door de veteranen uitgekotst en voor leugenaar uitgemaakt: er was een erecode geschonden.

Geopende beerput

Een bekend voorbeeld van het laatste is de op 11 november 2018 overleden Joop Hueting. Hueting diende als negentienjarige dienstplichtige op Oost-Java tijdens de politionele acties. Al in 1956 zocht hij vergeefs contact met de media. In december 1968 werd hij geïnterviewd door de Volkskrant. Als vervolg daarop (over de feestdagen heen getild om de kijker niet te belasten) werd hij in januari 1969 geïnterviewd voor *Achter het Nieuws*. Hueting werd de eerste die openlijk sprak over Nederlandse oorlogsmisdaden waarvan hij in Indonesië getuige was geweest en waaraan hijzelf had deelgenomen. Volgens hem was het extreme geweld 'van hogerhand officieel verordonneerd'. Daarmee riep hij heftige reacties

op van andere Indiëveteranen, tot doodsb bedreigingen aan toe. Hueting en zijn gezin moesten onderduiken op de Veluwe. Er waren ook veteranen die hem steunden en eindelijk durfden te praten. *Achter het Nieuws* kon nog twee lange afleveringen vullen met het onderwerp. In elk geval voelde de regering nu ook de noodzaak de beerput van de politionele acties te openen. Met Cees Fasseur als secretaris startte de 'Coördinatiegroep Indonesië 1945-1950' een archiefonderzoek. Hieruit kwam de Excessennota voort, meer een inventarisatie van het beschikbare archiefmateriaal dan een echt diepgravend onderzoek. Deze lange (en nog onvolledige) opsomming van geweldsmisdrijven was voor Hueting en zijn medestanders voorlopig het hoogst haalbare. Er volgde geen parlementaire enquête, en zo bleef Hueting's stelling dat de 'excessen' structureel beleid waren nog decennia in de lucht hangen.

Dwarse generaal

In de nasleep van deze onthullingen werd in 1969 ook Raymond Westerling geïnterviewd. Een gesprek waarin hij onomwonden toegaf dat honderden Indonesiërs onder zijn leiding, en met toestemming van de regering, standrechtelijk waren geëxecuteerd. Oorlogsmisdaden had hij niet gepleegd, dat waren andere officieren als Vermeulen en Rijborz geweest. Westerling was gedwongen ontslagen in 1948 en probeerde in 1950 nog een massale opstand tegen Soekarno te ontketen. Toen dat mislukte, was het voor de Nederlands-Indonesische betrekkingen van het grootste belang dat hij niet in Indonesië zou worden berecht. De man die hem met toestemming van premier Drees het land uit smokkelde, generaal-majoor D.R.A. van Langen, was de grootvader van Hans Goedkoop.

'De generaal-majoor eindigde als gefrustreerde adviseur van de brandweer, met hoge militaire onderscheiding en al'

Hans Goedkoop heeft een boekje geschreven over wat er daarna met zijn opa gebeurde, eveneens een verslag van een persoonlijke zoektocht. Je zou denken dat hij, na voortreffelijk leiding te hebben gegeven aan zijn troepen op Java, nog een prachtige carrière in overheidsdienst had. Maar hij eindigde als gefrustreerde adviseur van de brandweer, met hoge militaire onderscheiding en al. Daarachter zat een geheim dat in de familie zorgvuldig was toegedekt en vergeten: opa had zelf al zijn KNIL-materiaal bij de overheid ingeleverd. Hoge commissaris Hirschfeld, commandant van het KNIL, bleek gepasseerd bij Westerling's ontsnapping en had het ontslag van de generaal geëist. Na intensief archiefonderzoek concludeert ►

Goedkoop bovendien dat Van Langen er opvattingen over de demobilisatie van het KNIL op na hield, die de regering onwelgevallig waren. Voor de tienduizenden inheemse mantschappen die in Indonesië zouden achterblijven, was niets geregeld. Ze zouden in het nieuwe Indonesische leger worden opgenomen – de voormalige vijand. Uit Van Langens stukken spreekt de dreiging van een opstand tegen Soekarno van de voormalige KNIL-militairen. Hij zag daar wel iets in, ook om te voorkomen dat het land zou afglijden naar het communisme. Van Langen wist dat het KNIL al begonnen was met muiten. De regering maakte duidelijk dat het zijn taak was dergelijke anarchie de kop in te drukken, maar hij wierp zich op voor het inheemse KNIL-personeel, dat van Den Haag geen enkele beloning in ruil voor zijn loyaliteit kon verwachten. Toch ging Van Langen op pad om overal in de archipel de gemoederen te bedaren. Daarna ontbond hij zijn leger, werd onderscheiden met de Bronzen Leeuw en vertrok naar Nederland. Waar de beloofde mooie carrière op de lange baan werd geschoven en de dwarse generaal uit het zicht verdween. Hans Goedkoop heeft zijn boekje geschreven als eerbetoon aan een moreel hoogstaand officier die geruisloos werd afgevoerd, omdat hij zich niet schikte in de plannen van zijn regering, en heeft zo ook een vergeten geschiedenis zichtbaar gemaakt.

Tempo doeloe. Foto van de Padangse Bovenlanden in 1910.

Tempo doeloe

Te midden van alle onthullingen over het Nederlandse geweld tegen Indonesiërs, klinkt een ander geluid dat ophef veroorzaakt. Kester Freriks reageerde met een pamflet waarin hij pleit voor herwaardering van de zoete herinneringen van de 'Indischmensen'. Tempo doeloe staat voor de periode van het laatste kwart van de negentiende eeuw tot halverwege het interbellum, de 'goede oude tijd' waarin Nederlanders en Indonesiërs in de koloniale samenleving probleemloos hun plaats wisten. Met de kennis van nu weten we dat op dat beeld heel wat is af te dingen. Freriks rekt tempo doeloe overigens op tot 1957, het jaar waarin hij als peuter met zijn ouders 'Indië' ge-

dwongen verliet. Veel Nederlanders met een Indische achtergrond hebben heimwee naar een land dat in hun vezels zit, maar niet meer in die vorm bestaat. In een nogal ongestructureerd betoog eist Freriks namens hen het recht op om hun herinneringen, aan het zonlicht, de geuren, de hitte, de grote witte huizen en zelfs aan de bedienden te mogen koesteren. De Indischmensen van toen waren immers onschuldig, ze deden niets anders dan wonen in het paradijs. Om te laten zien dat hij heus niet onder een steen heeft geleefd, weeft hij opmerkingen over de pijnlijke ervaringen van Indonesiërs met het koloniale systeem en over het geweld van de politioele acties lukraak door zijn pleidooi, maar zijn erkenning van Nederlandse wandaden blijft halfslachtig en plichtmatig. Alle auteurs van boeken die de vinger op die zere plekken leggen, maakt hij hetzelfde verongelijkte verwijt: hun perspectief is eenzijdig en beperkt, ze eisen onterecht alle aandacht op voor hun visie en ze pakken de Indische Nederlanders hun jeugd af. Dat deze houding scherpe reacties oproept is geen wonder. Freriks vermeldt niet dat aan het Nederlandse koloniale systeem structurele onderdrukking, machtsmisbruik en een racistische basishouding ten grondslag lagen. Tijdens tempo doeloe leek de koloniale samenleving tot rust gekomen maar we weten nu hoe de vulkaan onder de oppervlakte rommelde. Hij kent de verwijten wel, en probeert die te weerleggen met de argumenten dat het systeem toch ook voor veel Indonesiërs goed werkte, dat veel Nederlanders heel netjes met hun personeel omgingen, dat er interculturele vriendschappen bestonden en dat zelfs de Indonesische schrijver Mochtar Lubis zich niet negatief uitliet over de Nederlandse tijd, wat overigens maar half waar is. Dat met de huidige inzichten de nostalgische herinneringen van Indische Nederlanders ineens 'verboden' zijn, is natuurlijk onzin. Ze vormen een waardevol en fascinerend onderdeel van de koloniale geschiedenis en vertellen meer over de Nederlandse mentaliteit dan de dragers ervan lief is. Zolang we maar niet uit het oog verliezen dat niets menselijks het Nederlandse gezag vreemd was. Dat het net als andere koloniale machten zijn racistische en bloeddorstige gezicht liet zien zodra daar na de oorlog ruimte voor was. ■

Verder lezen

Maarten Hidskes, *Thuis gelooft niemand mij. Zuid-Celebes 1946-1947* (Amsterdam/Antwerpen 2016).

Hans Goedkoop, *De Laatste Man. Een herinnering* (Amsterdam/Antwerpen 2012).

Kester Freriks, *Tempo Doeloe, een omhelzing* (Amsterdam 2018).

Verschuillende interessante online bronnen bij dit artikel zijn te vinden op www.vgnkleio.nl.